

REVIEW

Chris Booth, Jane Darke och Susan Yeandle (redaktörer):

Changing Places: Women's Lives in the City.

Recension av Anita Larsson

Planering, inklusive den fysiska, har av tradition uppfattats som en rationell och objektiv verksamhet, och därmed könsneutral. Men med ökade insikter om att skilda villkor gäller för män och kvinnor har också planeringen kommit att bli föremål för feministiska reflexioner och studier. Främst har det skett internationellt men nu i viss mån också i Sverige. Forskningsområdet är således nytt och det finns ännu inte mycket sammanfattande och lättillgänglig litteratur i ämnet.

Också det politiska jämställdhetsarbetet i Sverige har sent uppmärksammat planeringen. Först 1996 presenterade Boverket rapporten *Hela samhället* som var resultatet av ett uppdrag från stadsmakterna. I den rapporten, liksom i många andra sammanhang, kopplas kvinnoperspektivet främst till hemmet och bostadsområdet, dvs till den privata sfären och dess omedelbara närhet. Frågor som kvinnors relation till den offentliga rummet och ojämna maktförhållanden som understöds av det fysiska rummets utformning har inte fått samma uppmärksamhet.

För dem som är intresserade av att få en djupare förståelse för vad ett genusperspektiv på staden kan innebära finns nu en antologi på knappt 200 sidor: *Changing Places: Women's Lives in the City*. Avsikten med boken är att presentera "a critical feminist commentary on women's experiences of living in and using the urban environment". De flesta av de nio författarna undervisar inom ämnena planering, *housing* eller sociologi på olika universitet i Storbritannien. Bakom bokens tillkomst låg behovet av att få fram litteratur till en universitetskurs om *Women and Cities*.

Teori och praktik i förening

Boken är främst en sammanställning av forskningsresultat och annat material som är relaterat till temat *Women and Cities*. Trots detta ser jag boken som mycket värdefull med tanke på bristen av litteratur i ämnet. Feministiskt perspektiv på planering berör två teoriområden, feministisk teori och planeringsteori. Boken börjar därför helt logiskt med ett välskrivet kapitel om *Women, Feminism and Methods* där inte bara olika feministiska riktningar presenteras utan ett tydligt avstamp görs i feminismen som en rörelse med syftet att uppnå samhälliga förändringar. Där, liksom i boken i övrigt, framhålls vikten av att inte betrakta kvinnor som en homogen kategori. Boken diskuterar inte bara villkoren för

vita medelklass kvinnor och män utan också villkoren för invandrare, homosexuella, fattiga osv. Däremot berörs inte olika planeringsteorier och hur de eventuellt kan kopplas till feministisk teori. Det saknas också en inledande diskussion om hur feministisk teori kan kopplas till planeringsfrågor, vilket är en brist eftersom inte alla enskilda avsnitt gör det.

Efter inledningen är boken uppdelad i fyra delar: *Women, Work and Income*; *Women and Home*; *Challenges for Planning*, och till sist *Changing Places*. Merparten av de två första delarna ger en bakgrund till kvinnors ekonomiska situation och bostadssituation medan de två sista delarna har en tydligare anknytning till bokens titel. Det är på sätt och vis synd att bokens början domineras av en mer allmän beskrivning av kvinnors villkor och att planeringsfrågorna får vänta. Men kanske är det nödvändigt eftersom boken främst vänder sig till studerande och praktiker. En ständig presentation av hårddata som belyser kvinnors annorlunda och ofta sämre utgångsläge jämfört med männens har ju visat sig nödvändigt, som t ex i den senaste svenska maktutredningen.

Viktiga frågor som tas upp i de två första delarna är fattigdomens feminisering, de svårigheter kvinnor möter i jakten på en bostad, och vad det innebär att vara hemlös. Kvinnors diskriminering på basis av sämre ekonomiska villkor dominerar beskrivningarna, något som med all säkerhet är mer framträdande i Storbritannien. Att Sverige kommit en bra bit längre vad gäller jämställdhet t ex när det gäller synen på gemensamt ägande av fastigheter, vilket får konsekvenser vid skilsmässor, är tydligt. Tankeväckande läsning även för en svensk är konsekvenserna för kvinnorna, som ju oftast tillhör de fattigaste, av en bostadspolitik som bygger på sk *social housing*. Flera exempel ges på hur kvinnor tvingas in i diverse förödmjukande situationer för att få en bostad när bostaden inte utgör en del av den allmänna välfärden.

Det är först i avsnittet, som betecknande nog kallas, *The Englishwoman's castle, or, don't you just love being in control?* som boken blir riktigt intressant att läsa genom att ansatser till feministiska analyser görs. I detta avsnitt påbörjar Jane Darke en diskussion om relationen mellan det privata och det offentliga rummet och kvinnors resp mäns relationer till dem. Diskussionen fullföljer hon sedan i avsnittet *The Man-Shaped City*. Också avsnitten *Women's Safety* av Helen Morell och *Women and Leisure* av Eileen Green inbegriper en diskussion om relationen mellan det privata och offentliga rummet. Eftersom jag tycker att denna frågeställning är spännande

och viktig i dagens Sverige skall jag nedan återge några tankar som presenteras. Avsnitten om *Women Shopping* och *Women and Transport* har en mer konventionell uppläggning som domineras av i för sig värdefull statistik om kvinnor och mäns beteende. De saknar för den skull inte en del intressanta poänger. Avsnitten är också värdefulla med tanke på alla referenser som ges.

Privat och offentligt

Vad gäller det privata och det offentliga rummet är det lätt att falla in i ett schablonartat tänkande där det privata rummet uppfattas som kvinnligt och med positiva förtecken för kvinnor och det offentliga som mäns och med negativa förtecken för kvinnor. Men verkligheten är betydligt mer komplex påpekar Darke. Om hemmet under 60- och 70-talen ansågs vara ett fängelse eller en fälla, är idag, när kvinnor yrkesarbete parallellt med att de ansvarar för hushållsarbetet, inställningen mer ambivalent. Hemmet erbjuder glädje och förtryck, avskildhet och isolering, samt glädje i att uppfostra och förpliktelsebörda. Men för familjer där bägge är arbetslösa eller för den ensamstående modern som lever på bidrag är verkligheten mycket värre och svårare.

Darke menar också att det offentliga rummet inte delas lika mellan män och kvinnor. Det offentliga rummet tillhör männen. Visserligen tolereras kvinnor där, alternativt välkomnas artigt dit, men kvinnorna har inte kontroll över det. Eftersom Tora Friberg och jag refererat Darke analys av det offentliga rummet i annan artikel i detta nummer, hänvisas läsaren dit.

Innebär utgångspunkten att kvinnor saknar kontroll över det offentliga rummet att hemmet är det rum där de känner sig hemma och har kontroll över, frågar sig Darke. Hon menar att kvinnor här hamnar i en motsägelsefull situation. Samtidigt som kvinnor behöver hemmet som en tillflyktsort och hamn från offentligheten är det kvinnors arbetsplats i den bemärkelsen att det är platsen för omsorgen av familjen. Är då inte hemmet en tillflyktsort också för män? Jo men på ett annat sätt, svarar Darke. För män är det bort från arbetets rutiner, för kvinnor bort från den patriakala kontrollen i det offentliga rummet.

Bostaden är inte heller allt igenom privat. Det arbete som där föregås skall utföras på ett socialt acceptabelt sätt vad gäller renlighet och prydighet. Det är utsatt för andras bedömning. Hon utvecklar begreppet *impression management*, dvs förmågan att hantera andras bedömning av den egna bostaden.

För kärnfamiljens behov skapades i bostadens främre del ett rum, på engelska *parlour*, på svenska förmak eller finrum, som kunde visas upp offentligt. *Impression management* omfattar inte bara att skapa ett gott intryck på grannar, svärföräldrar o dyl utan också på myndighetspersoner från t ex socialförvaltningen och barnavårdscentralen. Idag försvåras denna uppgift av att öppna planlösningar allt mer praktiseras. Även om kravet på *impression management*, såsom det beskrivs av Darke, lätt kan relateras till enbart Storbritannien med lång tradition av *social housing* och lägre frekvens av kvinnor som yrkesarbetar så finns det goda skäl att uppmärksamma det även i dagens jämställda Sverige. Visst förekommer det fortfarande granskande hembesök från socialen och visst lägger vi ett större ansvar på kvinnor att hålla hemmet snyggt och propert.

Kvinnors möjligheter att i det offentliga rummet säkert kunna röra sig är ett ämnet som blivit alltmer uppmärksammat. Så har t ex Boverket fått i uppdrag av regeringen att studera *Brott, bebyggelse och planering*. Helen Morells avsnitt, liksom Eileen Greens, kan uppfattas som en utveckling av Darkes diskussionen om varför kvinnor känner sig kontrollerade i staden. Morell utgår från kvinnors rädsla, Green från kvinnors önskemål att roa sig i staden.

Morells bidrag tycker jag är särskilt värdefullt eftersom hon koncentrerar sig på att diskutera och analysera begreppet kvinnors säkerhet, istället för att presentera en mängd statistik eller inskränker sig till förslag till åtgärder i praktiken. Hon framhåller att inga viktiga förändringar kan komma till stånd med mindre än att mäns beteende ifrågasätts. Själva kärnan i det feministiska synsättet är den ojämna maktrelationen mellan män (som grupp) och kvinnor (som grupp), där våld utgör det medel som män använder sig av för att vidmakthålla makten. Därför blir det viktigt att öka mäns insikt om hur de använder makten i sina relationer och att få dem att förstå maskulinitetens väsen.

Morell pekar på att statistik och presskommentarer koncentrerar sig på våld av okända män i det offentliga rummet, varvid det våld som inte passar in i bilden, t ex våld i hemmet, negligeras. Synsättet att kvinnors rädsla inte har grund i verkligheten och därmed är irrationell bottnar i att kvantitativa undersökningar för att få fram brottsbilden är upplagda på ett sätt som gör att kvinnor vardagserfarenheter inte kommer fram. I verkligheten existerar ett kontinuerligt spektrum av våld mot kvinnor som sträcker sig från skrämself

(t ex visslingar eller snuskiga kommentarer) och hot om våld till sexuella trakasserier och våldtäkt. Genom denna skala täcks många fall av påhopp in som inte betraktas som brott i lagens mening men som utgör grund för kvinnors rädsla. Många studier som på detta sätt problematiserat våld mot kvinnor i det offentliga rummet vittnar om att kvinnors liv begränsas av mäns sociala kontroll över användningen av det offentliga rummet. En annan faktor av betydelse är tveksamheten från domstolar att ingripa när det gäller våld mot kvinnor liksom poliskårens tveksamhet att hantera incidenter, ett beteende som också sanktioneras av staten. De senare leder till en ond cirkel som kan medföra att de män, dvs poliser, som skall vara kvinnors skydd istället blir deras största hot.

Morell visar också på olika åtgärder som gjorts i Storbritannien under de senaste 15 åren för att påverka samhället i stort genom brottsförebyggande åtgärder. De omfattar ofta även kvinnors säkerhet. Hon tar också upp studier genom sk mentala kartor för att få fram vilka miljöer som kvinnor uppfattar som farliga och vilka riktlinjer de lett till för utformningen.

Greens avsnitt om kvinnor och fritid tar upp användandet av det offentliga rummet från ett annat perspektiv än hotet om våld även om det finns beröringspunkter. Green inleder med en diskussion om vad fritid innebär för kvinnor. Viktigt för kvinnor är vilka man träffar och kvaliteten på det man gör, snarare än mötesplatsen för aktiviteten. Kvinnor vill få ett avbrott, ett ombyte, eller helt enkelt tid att vara sig själv. Den traditionella uppdelning på arbete och fritid passar dåligt in på kvinnors verklighet. Arbetet i hemmet och fritiden går oftast inte att hålla isär. Men mycket tyder på att ökad förvärvsarbete också leder till ökad fritid för vissa kvinnor. Arbetet ger ökade ekonomiska resurser, utvidgar kvinnors sociala nätverk och kan stärka dem i uppfattningen att vara berättigade till personlig fritid.

Diskussionen om kvinnors fritid i staden tar som utgångspunkt vad Darke uppmärksammat, nämligen att kvinnor vet att staden i realiteten inte tillhör dem men ändå lockar den som platsen som ger spänning och glädje. Kanske är det själva faran i staden med sina ljus och sina övertoner av (hetero)sexualitet som utgör lockelsen. Därefter följer tyvärr en rätt snarlig diskussion om stadens betydelse för sociala förändringar i det moderna samhället, om globalisering och om behovet av att även dessa diskussioner förs

genom att visa på vilka konsekvenser ojämna maktstrukturer leder till. För forskare för att den visar på möjligheter att koppla feministiskt analys till kvinnors erfarenheter av staden och det offentliga rummet. Värdefullt är också det stora antalet referenser för dem som vi läsa mer och få en överblick över kunskapsområdet.

Katarina Rëudi, Sarah Wigglesworth
and Duncan McCorquodale (ed.):

**Desiring Practices:
architecture gender and the interdisciplinary**

Black Dog Publishing Limited, London 1996.

Recension av Tim Anstey

For Filarete, writing in the 15th century, the architect was gendered as woman. The patron impregnated the architect with his seed; the Architect's privilege (and agony) was to nurture this idea for building and to give birth to it. Filarete was the first to extend the idea of gender from architectural form to the social process of architectural production, but his beautiful metaphor was never developed. From the Renaissance through to the Modernist era the architect, as well as the body which provided an authoritative source for architectural production, was gendered unquestionably as male. Only in the last few years have conferences and publications begun to uncover the ramifications of this patriarchal framework; *Desiring Practices* belongs to this series.

It has to be said that there is a tendency in *Desiring Practices* to shove the sex/gender-peg into pretty much any available orifice. Akis Didaskalou ("Making Love/Making architecture") argues that architecture schools should place more emphasis on the 'foreplay' of process and less on the impressiveness of the final ejaculate 'orgasm' of student projects. Judi Farren-Bradley, following Filarete, suggests that architects re-gender themselves: drop the image of the Aristotelian father impregnating the world with your genius, and adopt that of the Platonic mother, refining in breasts – come fixations firstly with the body's entrance for food – the mouth – and its exit for shit – the anus.

For Cousins these boundary-fixations are at least as important in architecture as divisions of gender can ever be – and this seems a just observation. Where, in gender, the notion of boundary immediately becomes problematical – as the American writer Ann Bergren asked how many genders are there? – for architecture boundary remains central. This is both because of architecture's involvement with producing 'insides' and 'outsides', but also because of its final concreteness, its tendency to advance through relatively immovable built statements.

Now, the essays of Jos Boys, Katarina Rëudi and Neal Leach all show that for the architectural profession gender is a burning issue. Behind its progressive facade, architecture still operates a staggeringly effective patriarchy; indeed, this apparently paradoxical situation can be seen as symbiotic: while a replicative patriarchy represents itself as having opposite values to those it actually possesses, it remains relatively immune from change.

However, in terms of architectural form, the significance of gender is much more obscure, and a sensitive analysis can clearly still be made without mentioning gender at all. Clare Cardinal-Pett's "Detailing", for example, utilises clues that most observers would overlook – a scuffed blueprint saved from the bank-vault floor; a tiny row of pin-pricks in its linen backing – to investigate the relationship between drawing and building via preserved drawings of Louis Sullivan's National Farmers Bank. Although the peripheral method owes much to strategies evolved in gender-related enquiries, the analysis leaves gender-as-such aside.

While *Desiring Practices* highlights uncertainties about the place of gender in discussing architecture, one final curiosity should also be mentioned: the contrast between the high status of the catchword "Practice" on the cover, and its relatively low profile inside the publication. All the essays that make up this volume are conference papers from November 1995 and the London in which they were presented now seems a long way away. At that time young architects with voices were desperately desiring to practice, but were prevented from doing so largely by economic circumstances: practice lay at the centre of their discussions precisely as something missing. The barred condition of "Practice" in *Desiring Practices* reflects this a sense of lack: the cover suggests a silent scream to which the analytical contents cannot, finally, give voice.